

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
Докторске академске студије

**Извештај о прегледу и оцени докторске дисертације
мастера Дејана Илића
Српске народне епске песме „најстаријих“ времена из Босне и
Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ**

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. ДАТУМ И ОРГАН КОЈИ ЈЕ ИМЕНОВАО КОМИСИЈУ

На V редовној седници одржаној 21. марта 2024. године, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду донело је одлуку о образовању Комисије за оцену докторске дисертације **мр Дејана Илића** под насловом „Српске народне епске песме ’најстаријих’ времена из Босне и Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ“ (ментор проф. др Соња Петровић).

2. САСТАВ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Бошко Сувајџић

Звање: редовни професор

Ужа научна област: српска књижевност (народна књижевност)

Датум избора у звање: 21. 1. 2015.

Установа на којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

2. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Данијела Петковић

Звање: виши научни сарадник

Ужа научна област: српска књижевност (народна књижевност)

Датум избора у звање: 24. 2. 2020.

Установа на којој је запослен: Институт за књижевност и уметност

3. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Смиљана Ђорђевић Белић

Звање: виши научни сарадник

Ужа научна област: српска књижевност (народна књижевност)

Датум избора у звање: 28. 2. 2023.

Установа на којој је запослен: Институт за књижевност и уметност

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име (име једног родитеља) презиме:	Дејан (Миодраг) Илић
Датум и место рођења:	18. 6. 1992. Лозница
Наслов мастер рада:	<i>Старање о души у фолклорној и средњовековној књижевној традицији</i>
Датум одбране мастер рада:	20. 9. 2017.
Установа где је одбрањен мастер рад:	Универзитет у Београду Филолошки факултет
Научна област из које је стечено академско звање мастера:	Српска књижевност

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Српске народне епске песме „најстаријих“ времена из Босне и Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мастера Дејана Илића „Српске народне епске песме 'најстаријих' времена из Босне и Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ“ има 337 страница, а састоји се од 7 поглавља: 1. Правци истраживања, границе корпуса и теоријско-методолошке поставке (1–14), 2. Преглед бележења фолклорне традиције у Босни и Херцеговини у деветнаестом веку (15–61), 3. Збирке српских народних епских песама с простора Босне и Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ (62–80), 4. Профил сакупљача, њихово схватање фолклора и методологија теренског рада (81–136), 5. Тематски преглед грађе (137–191), 6. Ка дистинктивним поетичким одликама корпуса (192–260), 7. Завршна разматрања (261–276). Следе Извори и литература (277–308), а потом Прилози у којима се даје попис сакупљача, збирки истраживачког корпуса и табеларни прикази дистрибуције песама по епским временима и тематским круговима у свакој од збирки корпуса (309–323). Дисертација се завршава биографијом аутора и административним изјавама.

У уводном поглављу одређују се правци и оквири истраживања. Аналитички корпус одређен је на основу тематског, жанровског и ареалног критеријума, а узет је у обзир и критеријум национално-идеолошке провенијенције сакупљача. Временски опсег разматраних збирки обухвата другу половину 19. века, посебно период аустроугарске владавине у Босни и Херцеговини, кад су сакупљање фолклора и везе са Српском краљевском академијом били врло живи. Као теоријска полазишта одабрани су приступи

који дају широк методолошки оквир подесан за испитивање социокултурног контекста и контекста сакупљања грађе, пре свега методе фолклористике, историје књижевности, културне историје. Духовна и идејна струјања једног доба, и друштвено-политички процеси који су утицали на сакупљање умотворина и сарадњу са Српском краљевском академијом, тумаче се интердисциплинарно, са становишта антропологије фолклора, историје идеја и студија културе. У разматрањима идејно-политичке мотивације за сакупљање умотворина, које је представљало и вид борбе за националну и културну еманципацију Срба у Босни и Херцеговини током аустроугарске власти, докторанд успешно примењује теоријске поставке етносимболистичког и конструктивистичког приступа нацији и национализму. У поглављима посвећеним сижејно-тематској и стилско-језичкој анализи фолклорних текстова примењене су поетичка, структурна, нарративна и стилска анализа, а динамичка теорија формуле показала се као подстицајна приликом анализе многобројних поступака варирања стабилних образаца различитог нивоа сложености. У дисертацији се наглашава да је избор теоријског оквира проистекао из одлика саме грађе и времена кад је она сакупљена, те да се у анализи комбинују методе различитих теоријских концепата тако да оне не заклањају саму грађу.

Значајној појави сакупљачке активности у дисертацији се прилази дијахронијски. У другом поглављу акрибично је представљен преглед бележења фолклорне традиције на подручју Босне и Херцеговине у широком временском распону, од првих помена и записа до краја деветнаестог века. У дисертацији је показано да масовна сакупљачка делатност, која је захватила Босну и Херцеговину на крају деветнаестог века, није самоникла, него се наставља на ранију традицију бележења фолклора. У прегледу бележења обухваћени су сви значајни токови без обзира на идеолошко-националну провенијенцију сакупљача, а обухваћени су и други жанрови, не само епика, чиме се даје целовит, систематичан и синтетичан увид у проблематику. Најпре су представљени први помени и записи, а затим се разматра свестрано интересовање Вука Караџића за Босну и Херцеговину. Следи разматрање о идејним и методолошким поставкама круга сакупљача окупљених око Ивана Фрање Јукића, и затим круга око *Српско-далматинског магазина* и Јоаникија Памучине у Херцеговини. Шездесете године обележио је сакупљачки рад Вука Врчевића на ширем подручју Херцеговине и замашна делатност Богољуба Петрановића. Сакупљање умотворина и објављивање грађе добија на замаху у аустроугарском периоду, нарочито осамдесетих и деведесетих година деветнаестог века. Истиче се да су измењене културно-политичке околности утицале на омасовљење сакупљачке делатности. Хердеровски, романтичарски став да је језик дистинктивна одлика нације, а да су песме одраз народне душе, и даље је преовлађивао у размишљањима о фолклору и утицао на идејну концепцију сакупљачке делатности. Такво схватање је допринело да се на сакупљање умотворина гледало као на облик политичког ангажовања. Аустроугарски режим у Калајево доба (1882–1903) инсистирао је на концепту интегралне босанске нације и онемогућавао било какав вид политичког удруживања у освојеним покрајинама, па се поље културе и књижевности издвојило као поље борбе за националну и културну еманципацију у оквиру кога су се сучељавали различити национални и идеолошки ставови. Како је доба аустроугарске власти у Босни и Херцеговини обележено и развојем штампе, указује се на значајне сакупљачке кругове окупљене око периодичних гласила која су и сама одражавала различите националне идеје.

У трећем поглављу скрупулозно се испитује онај рукавац сакупљања умотворина у Босни и Херцеговини унутар кога је негована сарадња са Српском краљевском академијом. Анализирају се идејне претече и методолошке поставке Етнографске збирке, као и институционална политика Академије која је утицала на однос према сакупљачком раду и објављивању грађе. Показује се да је сакупљање представљало само једну фазу у

изради критичког зборника народних умотворина. Ово репрезентативно издање умотворина којих нема у Вуковим збиркама, међутим, никад неће бити завршено. Аргументовано се истиче да Етнографска збирка није стихијска колекција, иако се одликује врло хетерогеном грађом. Концепција о Академијином општем критичком зборнику посматра се у вези са процесима симболичког заокруживања српског културног простора, па се у дисертацији указује и на остале сродне подухвате Етнографског одсека. Академијина улога у фолклористичким и ширим етнографским истраживањима посматра се као један од облика државне патронаже над културним радом који је у (ин)директној служби националне и културне хомогенизације, и закључује се да је Академија усмеравала и каналисала постојећа културна, идејна и идеолошка кретања. У другом делу овог поглавља утврђен је удео укупне грађе забележене на подручју Босне и Херцеговине у Етнографској збирци. Значајан је налаз да се по броју скупљача Босна и Херцеговина налазе одмах иза Краљевине Србије. На основу анализе преписке и друге архивске грађе, у дисертацији се показује да је смер сарадње ишао првенствено од скупљача ка Академији и да је институционални оквир скупљања био врло лабав. Представљене су тешкоће везане за различите погледе на грађу, а унеколико и за мотиве скупљања романтичарски занесених скупљача и критички настројених академика. Наглашава се да Академија никад није упутила званичан позив за скупљање нити објавила упутства за бележење умотворина. Даје се општи преглед збирки из Босне у Херцеговине у контексту Етнографске збирке и указује на општи профил скупљача и ареал скупљања.

Интелектуални портрет скупљача, њихов однос према фолклору и принципи бележења осветљени су у четвртом поглављу. Релативно скромни подаци о певачима и контексту у рукописним збиркама или преписци, реконструишу се и упоређују с књижевноисторијским и културноисторијским подацима, пре свега с напоменама и приказима које су скупљачи објављивали у оновременој периодици. На овим основама издвојена су методолошка начела скупљача. У дисертацији се показује да сви скупљачи баштине у основи романтичарски однос према фолклору и себе виде као Вукове следбенике. Као главни мотиви за скупљачки рад истичу се жеља за „спасавањем“ умотворина и жеља да се овим видом делатности допринесе националној еманципацији. Спасавање се осмишљава двојачко, као спречавање пропадања фолклорне традиције записивањем и чувањем, али и као спречавање да умотворине „покраду“ скупљачи другачије националне провенијенције. Већина скупљача оставила је несистематичне и несређене податке, чак се један исти скупљач у различитим фазама свог рада другачије односио према подацима о контексту бележења. Оваква недоследност, сагледана у оновременом контексту, како се аргументовано показује, била је уобичајена, јер скупљачи су радили без упутстава, како су најбоље умели, по сопственом осећају. Утврђује се да је најчешћи тип података онај о месту бележења и певачу/казивачу, а скоро сви скупљачи истичу и да су се придржавали начела верног бележења. Најмање је теоријских промишљања о генези и традирању фолклорних жанрова. Како су различити скупљачи оставили неједнаке податке, и по врсти и по обухватности, представљени су у мери у којој је то материјал дозвољавао. Највише података оставили су Богољуб Петрановић и Никола Кашиковић, па је њима и поклоњено највише пажње. Указано је на улогу коју су двојица културних делатника имали у јавном и културном животу босанскохерцеговачких Срба, на њихове скупљачке мотиве и принципе бележења. Портрети осталих скупљача (међу којима су Јован Зорић, Јован Мутић, Петар Бесаровић, Милан Карановић, Петар Мирковић, Душан Ст. Поповић Момир, Омер-бег Сулејманпашић Деспотовић, Коста Хаџи Ристић, Лазар Бркић, Петар Ивановић, Саво Љилић, Тодор Ромовић, Душан Зорић Драгош, Јован Гузина, Љубомир Пећо и други) представљени су на основу минуциозног ишчитавања архивске и

периодичне грађе, и у њима се налазе вредна културноисторијска запажања. Портрети сакупљача дају мозаичку слику тадашње интелектуалне заједнице из које се ишчитавају и идејна и културна стремљења епохе. Кандидат указује да су остварени увиди у податке о контексту значајни за критичко промишљање концепта „аутентичности“ сакупљене грађе, и да говоре у прилог релативизацији извесних негативних оцена, нпр. преиспитују се критике Ватрослава Јагића, Војислава Јовановића Марамбоа и Новака Килибарде и указује се на одређене слабости и пропусте у њиховој аргументацији.

У петом поглављу представљен је сижејно-тематски преглед корпуса. Приказује се удео песама „најстаријих“ времена у укупном фонду епских песама забележених у Босни и Херцеговини које су део Етнографске збирке, а коментарише се и расподела ових песама по појединачним збиркама. Обимна грађа је систематизована и издвојени су тематски кругови око доминантних јунака и догађаја (песме о Немањићима, Косовском боју, Марку Краљевићу, Секули и Сибињанин Јанку, деспоту Ђурђу и последњим Бранковићима, Јакшићима, Љутици Богдану, Рељи од Пазара и о јунацима средњовековне босанске прошлости; затим песме о осталим јунацима „најстаријих“ времена и песме о мање познатим и непознатим јунацима). У разматрањима о распореду песама одређених кругова у збиркама корпуса указује се на укус певача и сакупљача, као и на популарност одређених тема. Указано је и на идејне, структурне и мотивске сличности међу варијантама. Сижејно-мотивски преглед грађе употпуњен је анализом идејног слоја песама, различитих тематских контаминација и начина на које се шире или сужавају епске биографије јунака. Истиче се да је певачима стало да повежу различите јунаке, да опевају мање познате теме или да оне познате поставе у нов контекст.

Дистинктивне поетичке одлике песама анализирани су у обимном шестом поглављу. У првом делу поглавља анализирана је макроструктура епских песама, док се у другом расправља о структурним јединицама нижег реда и поетичким и стилским одликама. Испитује се како су тематске контаминације и повезивање различитих мотива утицали на структуру песме, указује се на дистрибуцију једноставних, преплетених и сложених сижеа, на поступке варирања стабилних сижејних модела и најчешће начине изградње преплетених и сложених сижеа. Издвајају се специфични структурни модели међу којима се истичу песме с панорамским приказом историјских догађаја и песме чија се структура заснива на хипертрофији формулативних образаца. Испитује се логика која стоји иза различитих начина комбиновања и повезивања сижејних модела. На нивоу микроструктуре, уочава се тенденција ка удвајању одређених структурних јединица, првенствено почетака и препрека. Микроструктура песме испитује се још и кроз поступке варирања формулативних образаца различитог нивоа сложености. Нарочита пажња поклоњена је поступцима растварања и механичке употребе формуле. Издвајају се основни начини ширења и варирања формула комуникације „књигу пише“ и „кличе вила“, као и ситуационе формуле „вино пије“, те формуле и композиционог обрасца пророчког сна. Поступци варирања стабилних структурних целина илустровани су и на примерима епског обрасца мегдана. Испитује се како варирање стабилних образаца утиче на вођење радње, (не)изражену тенденцију ка двостраном приказивању и увођењу споредних ликова. Разматра се у каквој вези су ови поступци са конкретизацијом света епске песме и како утичу на епску стилизацију у најширем смислу. Уочава се да су у делу разматране грађе нешто чешћи упливи сентименталистичко-мелодрамских стилско-мотивских одлика које се откривају на нивоу фабуле (и)ли стила. Снижавање епског патоса посматра се у вези с појавом фамилијаризације, где се уочавају и одређени хумористични, па чак и гротескни поступци. Поетичке одлике корпуса посматрају се и у вези са сличним одликама уоченим у крајинској и граничарској епици, као и у постфолклорној епској хроници.

Завршно поглавље доноси синтетично и концизно изведене основне закључке истраживања. Истакнути су значај и улога сакупљања епских народних песама у Босни и Херцеговини у другој половини 19. века, главне карактеристике књижевноисторијског, културног и друштвеног контекста сакупљања, књижевноисторијска рецепција појединих збирки и сакупљача (посебно Петрановића и Кашиковића), затим сижејно-тематске и поетичко-стилске одлике корпуса, као и најзначајнија питања која су покренута истраживањем, а одређује се и укупно место посматраног корпуса у оквирима српске епске народне поезије.

Дисертација садржи и потребни научни апарат: опсежну и релевантну научну библиографију (примарни и секундарни извори и литература), и прилоге: азбучни попис сарадника Етнографског одсека Српске краљевске академије из Босне и Херцеговине и тринаест табела у којима је квантитативно приказан пресек корпуса по епским временима и издвојеним тематским круговима.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Дејана Илића представља вредан допринос српској фолклористици али и историји књижевности и културној историји у ширем смислу. Обимно поље истраживања добро је теоријски и методолошки омеђено. Са становишта фолклористике, културне историје, антропологије фолклора и студија културе у најширем смислу осветљени су различити аспекти социокултурног контекста и контекста бележења умотворина, и указано је на разнолике видове међуусловљености текста и контекста. Запажања о контексту повезују се са анализом текстова епских народних песама која је усмерена на структурно, поетско и стилско испитивање различитих облика формулативности и варијантности. Истраживање се укључује у шири ток дијахронијског проучавања српске и јужнословенске епике, односно народне књижевности, те у проучавање културних и друштвено-историјских процеса у деветнаестом веку који су били обележени борбом за политичку самосталност и национални идентитет Срба у Босни и Херцеговини у време аустроугарске владавине. Дисертација је писана систематично и прегледно, методолошки и теоријски утемељено. Одликује се аналитичким приступом фолклорној грађи и критичким приступом књижевноисторијском студијама које се аргументовано процењују, а поједини досадашњи написи (нпр. В. Јовановић Марамбо и Н. Килибарда о Петрановићу и Кашиковићу) коригују се и превреднују. Докторанд је показао смисао како за скрупулозне појединачне научне анализе, тако и за синтетично сагледавање ширих историјских процеса и способност да из обимне хетерогене грађе апстрахује њене значајне одлике.

У дисертацији је први пут на једном месту представљен удео збирки народних песама из Босне и Херцеговине у целокупној Етнографској збирци и указано је на значај овог корпуса. Систематичан преглед сакупљања умотворина на подручју Босне и Херцеговине током 19. века значајан је за уочавање књижевноисторијских кретања, праћење мена у односу према фолклорној грађи, као и за разумевање статуса народне књижевности у култури. У прегледу збирки народних умотворина из Босне и Херцеговине указује и на методолошка начела сакупљача, мотиве за објављивање и сакупљачка начела. Овакав приступ допринео је потпунијој слици културне климе и околности у којима се одвијала делатност Српске краљевске академије на пољу сакупљања умотворина. Брижљиво је приказана идејна концепција Етнографске збирке, а на основу разних архивских докумената и преписке представљени су нови, досад незапажени подаци о раду Академијиног Етнографског одсека, нарочито у домену

комуникације са сарадницима. Занимљиви и свежи увиди остварени су кроз сагледавање Академијине делатности у вези с институционализацијом проучавања и сакупљања фолклорне грађе, као и кроз призму државне патронаже над културним подухватима.

Значајни делови дисертације посвећени су проучавању босанскохерцеговачке периодике и њеној улози у подстицању сакупљања народних умотворина. Ово проучавање докторанду је омогућило да открије везе и афинитете између сакупљача, имена певача и прилике за певање, контекст записивања, и да представи пулсирање књижевног и друштвеног живота у контексту односа према фолклорном наслеђу. Ови подаци коришћени су у анализама, што је допринело њиховом квалитету. Осим тога, мање истражена и теже доступна грађа презентована је научној јавности, чиме су дата значајна упоришта за даља истраживања сродних тема.

Укрштањем података о контексту различитих сакупљача, акрибичном анализом принципа бележења и односа сакупљача према фолклору, остварени су значајни увиди у процес бележења који је омогућио да се релативизују негативне оцене једног дела научне јавности о значају сакупљене грађе. Не улазећи у полемику око (не)аутентичности грађе, докторанд је пажљиво издвојио одређене пропусте у аргументацији о „фалсификовању“ народног песништва. Инсистирањем на анализи сакупљачких мотива и односа према фолклору, релативизују се оцене о индуковању одређених тема певачима, као и становиште да је сакупљање умотворина, нарочито у кругу око Петрановића и Кашиковића, било смишљени пројекат који је подређен национално-политичким захтевима тренутка.

У поглављима о систематизацији корпуса, први пут у српској фолклористици начињен је детаљан преглед фонда српских народних епских песама „најстаријих времена“ у Босни и Херцеговини у другој половини 19. века. Докторанд је указао на доминантне теме певања и анализирао начине варирања познатих традицијских тема. На основу забележене грађе, изнети су закључци о степену популарности одређених тема и јунака, и о дистрибуцији песама појединачних тематских кругова у збиркама истраживачког корпуса. Истакнута су идејна померања, нове мотивацијске везе у вођењу радње и доминантне поетичке особености корпуса. Испитано је како се тематско ширење и склоност ка комбиновању различитих тема и мотива одражавају на структуру песме и поједине композиционе целине. Ова врста изучавања представља основ за упознавање епске граматике, модификације поступака и разумевање процеса варирања стабилних епских образаца, не само у склопу проучаваног корпуса, него има шири значај за проучавање српске епике у целини, и у дијахронијском и у теоријском погледу. Са испитивањима структуре је комплементарна анализа поступака растварања формула и њихове механичке употребе, која обогаћује досадашње разумевање динамичке теорије формуле и епске стилизације. Детаљном анализом различитих структурних нивоа песама, и стилских и садржајних иновација установљено је да анализирани корпус представља спону између епског певања из првих деценија 19. века, представљеног у Вуковим збиркама, и познијих облика певања као што су крајинска и граничарска епика и постфолклорне епске хронике. Зато испитивање корпуса песама које је спроведено у овој дисертацији расветљава различите облике и појаве у развоју и ширењу српске епике и биће значајни путоказ у даљим истраживањима ових питања.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Илић, Дејан. „Пророчанства о паду царства у српским и бугарским епским песмама“. *Филолошке студије*, год. 17, бр. 1 (2019): 124–146.
2. Илић, Дејан. „Епске песме о паду босанског краљевства и косовска традиција“. *Савремена српска фолклористика VII*. Бошко Сувајџић и Данка Лајић Михајловић (ур.). Београд: Удружење фолклориста Србије; Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“; Крушевац: Народна библиотека, 2020: 243–268.
3. Илић, Дејан. „Фолклорни лик херцега Стефана“. *Савремена српска фолклористика X*. Бранко Златковић и Јелена Јовановић (ур.). Београд: Удружење фолклориста Србије; Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“; Топола: Културни центар, 2022: 13–29.
4. Илић, Дејан. „Збирка епских песама Николе Т. Кашиковића“. *Савремена српска фолклористика XII*. Данијела Петковић и Дејан Ајдачић (ур.). Београд: Удружење фолклориста Србије; Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“; Комисија за фолклористику Међународног комитета слависта; Лозница: Центар за културу „Вук Караџић“; Тршић: НОКЦ „Вук Караџић“, 2023: 193–221.
5. Илић, Дејан. „Збирке српских епских песама с простора данашње Босне и Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ“. *Ради свога разговора: зборник радова у част академика Станише Тутњевића*. Саша Шмуља и др (ур.). Бања Лука: АНУРС: Филолошки факултет; Београд: Институт за књижевност и уметност, 2023: 357–377.

Прикази:

1. Илић, Дејан. „Песме на међи у Босанској вили“. *Фолклористика*, год. 4, бр. 2 (2019): 227–233. (Јеленка Пандуревић, *Из фолклорне ризнице Босанске виле: епско-лирске пјесме*. Београд: Институт за књижевност и уметност, Нови Сад: Матица српска, Бања Лука: Матица српска – Друштво чланова Матице српске у Републици Српској, 2015 (2018)
2. Илић, Дејан. „Структура епске песме“, *Фолклористика* год. 5, бр. 1 (2020): 291–296. (Данијела Петковић, *Јунак и сиже епске песме*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2019).
3. Илић, Дејан. „Национални и/или маргинални епски певачи“, *Фолклористика* год. 7, бр. 1 (2022): 217–220. (Саша Кнежевић, *Велики пјевачи поствуковске епохе из Босне и Херцеговине*, Вишеград: Андрићев институт, 2021)

VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Дисертација „Српске народне епске песме 'најстаријих' времена из Босне и Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ“ мастера Дејана Илића представља прво целовито истраживање овог корпуса у српској фолклористици, а уједно први пут је издвојен и приказан удео збирки народних песама из Босне и Херцеговине у целокупној Етнографској збирци. Отуд дисертација представља вредан подстицај за даља изучавања

Етнографске збирке у целости, српске народне епске поезије у дијакхронијском и теоријском погледу, и историје народне књижевности.

У дисертацији је аргументовано показано да су на развој и омасовљење сакупљачке активности у Босни и Херцеговини у другој половини 19. века утицале бројне културноисторијске околности од којих се као главне издвајају жеља да се допуни и настави рад Вука Караџића, настојање да се кроз овај вид културног ангажмана делује у правцу културне и националне еманципације и да се књижевноуметничко стваралаштво српског народа у Босни и Херцеговини укључи у шире токове српске културе. На основу увида у архивске изворе, периодичку и релевантну теоријску, књижевноисторијску, историјску и другу литературу, показано је да се широко ангажовање културних делатника на пољу сакупљања фолклорне грађе испољило као одраз доминантне културне климе и духовних струјања једног доба, а не као наметнути институционални пројекат. На сакупљање и објављивање умотворина под српским националним именом повољно је деловало и то што се овакав облик ангажовања у условима репресивног аустроугарског режима показао као једини могућ вид отпора окупатору и његовој идеолошкој пропаганди, која је смрала да га укине. Сакупљачка активност отуда долази као својеврстан глас с маргине, па и субверзиван глас којим се оповргава доминантни политичко-културни наратив.

Анализа институционалне политике и методолошких основа Етнографске збирке показала је да се корени ове збирке могу уочити још у активностима Друштва српске словесности и Српског ученог друштва. Истакнуто је да ова збирка настаје на донекле опречним тежњама академика и сакупљача, јер први теже да створе „општи зборник“ народних песама пробраних према научним и критичким мерилима, док други делују с романтичарским, занесењачким ставом да се умотворине по сваку цену морају спасити и сачувати од заборава или „крађе“. Пажљивом и утемељеном анализом показано је да Етнографска збирка није настала као стихијска колекција, и да је већ сам поступак примања послатих збирки представљао вид селекције и критичке рецензије грађе. Пропитани су и оспорени ставови да је материјални моменат био важан подстицај за сарадњу са Академијом.

У дисертацији се доносе нови, досад непознати увиди у податке о контексту бележења. Уочене су сижејно-мотивске подударности низа ареално блиских варијанта, што сугерише да су песме, супротно ставовима одређених научника, усмено традиране. Аргументовано се показује се да су одређене мањкавости у погледу мотивације радње и изградње слике света условљене појавама асимилације и фамилијаризације, до којих долази у процесу преношења, а не вештачким компиловањем. Истиче се, даље, да се поједине стилске и садржинске варијације могу објаснити и суживотом усмене и писане књижевности, тј. посредним утицајем писане књижевности и унеколико измењеним укусом и хоризонтом очекивања носилаца усмене традиције који били изложени различитим облицима писане речи.

Портрети сакупљача и појединих певача, као и цртице о мање познатим певачима, такође представљају новину и расветљавају живот усмене епике, њену продукцију и рецепцију, али и културну климу једног доба. Сакупљени су веома вредни подаци за даља изучавања традирања, дијакхронијске увиде у стање епског певања и средине у којима се оно неговало.

Испитивање тематике показало је да су на подручју Босне и Херцеговине песме с темама „најстаријих“ времена, нарочито оне о Косовском боју и Марку Краљевићу, биле веома популарне. Изнето је и анализом потврђено запажање да певачи теже да повежу познате јунаке и уведу их у опште епске моделе, а исто тако да се повезују и контаминирају различити традицијски мотиви. Највећи број варијанта, без обзира на тематски круг којем припадају, обликује се по сижејним моделима о женидби с

препрекама и о ослобађању побратима, па се ови модели испостављају као најпродуктивнији. Веома продуктивни су и ликови из српске средњовековне историје. Уочена је тежња ка идеализацији лика цара Душана, а Милош Обилић се претпоставља Марку Краљевићу, чија се вазална улога маргинализује. Ове појаве аутор објашњава потребама оновременог историјског и политичког тренутка и види у њима облик прилагођавања традиције савременим околностима и уједно потврду њене виталности.

Остварени су значајни увиди на пољу структурне анализе песме и епске граматике. Запажено је да певачи теже варирању стабилних сижејних модела и формулативних структура. Апстраховани су основни начини и поступци варирања и анализирани су у вези са тематиком и идејним слојем песама.

Указивање на одређене подударности с одликама крајинске и граничарске епике, као и са постфолклорним епским хроникама, драгоцено је за изучавање генезе епских облика, начине традирања и варирања. Аутор запажа да се грађа анализираниог корпуса налази између поетичких одлика апстрахованих на основу песама из Вукових збирки и познијих облика епског певања. Истиче се да је ова грађа у извесном превирању на морфолошком и садржинском плану (нпр. увођење епизода, споредних ликова, двостраног приказивања радње и др.), и да се може говорити о одређеним стилским тенденцијама (сентименталистички и мелодрамски стилски комплекси, снижавање епског патоса, фамилијаризација, хумористични поступци и сл.).

Определивши се да проучи српске народне епске песме „најстаријих“ времена из Босне и Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ, аутор је расветлио један релативно скрајнут, а изузетно обиман корпус, па спроведено истраживање представља вредан допринос проучавању усмене епике и народне књижевност, а уједно је и позив за превредновање и нова читања ове грађе.

VIII ПРОВЕРА ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду* и налаза у извештају из програма *iThenticate*, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације „Српске народне епске песме ’најстаријих’ времена из Босне и Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ“ аутора **мср Дејана Илића**, констатујемо да утврђено подударане текста износи 2%. Овај степен подударности у складу је са Чланом 9. Правилника.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8. *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, изјављујемо да извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

IX ПРЕДЛОГ

Комисија са задовољством предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати извештај о позитивној оцени докторске дисертације коју је **мастер Дејан Илић** предао под насловом „Српске народне епске

песме 'најстаријих' времена из Босне и Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ“ и да га упути Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на сагласност и кандидата позове на усмену одбрану пред овом Комисијом.

У Београду, 22. марта 2024.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА
КОМИСИЈЕ:

1. _____

др Бошко Сувајцић, редовни професор
председник Комисије

2. _____

др Данијела Петковић, виши научни
сарадник
члан Комисије

3. _____

др Смиљана Ђорђевић Белић, виши
научни сарадник

члан Комисије